

Agricultural sector support estimation (Emphasis on exchange rate policies)

Mandana Toossi¹

Received: 20-08-2023

Accepted: 09-12-2023

Extended Abstract

Purpose: The future growth of the demand for food consumption will bring significant opportunities for agriculture in the world, both quantitatively (the amount of consumption and variety) and qualitatively. Nevertheless, this sector is faced with many challenges to respond to the future demand in a sustainable way due to the changing conditions of production, including weather, etc. To strengthen the capacity of this sector so that it can respond to future challenges and opportunities, the use of different policies and tools is always considered important for the development plans of countries. Different countries of the world support this sector in various ways. The investigation of political developments in the field of agriculture in the world shows that a number of countries have always provided support based on past policies and a number of countries have taken new measures. But the type and amount of support is not clear in many countries. In this regard, it is interesting to note that industrialized and developed countries, as supporters of the free market system, provide the most support to the agricultural sector.

Methodology: In most countries, the amount of support for the agricultural sector is estimated based on the indicators introduced and modified by the Organization for Economic Cooperation and Development. It includes agricultural producer support estimate (the annual monetary value of gross transfers from consumers and taxpayers to agricultural producer), agricultural general services support, agricultural consumers support estimate (the annual monetary value of gross transfers from or to consumers of agricultural commodities), and the total support estimate for the agricultural sector.

Findings and Discussion: In case of an increase in marketing costs, the price supported by the government's pricing policies, exchange rate and budget support will increase with the aim of supporting the community of agricultural producers. The foreign exchange policy of allocating government currency to the import of agricultural products has gained different unexpected results every year. In 2016, this policy measure improved the situation for supporting agricultural producers, whereas, in 2017, the establishment of preferential currency reduced the support of all

¹. Corresponding Author .Assistant Professors, Agricultural Planning, Economic and Rural Development Research Institute (APERDRI), Tehran, Iran. Email: mandana.toossi@yahoo.com

agricultural products. The continued establishment of official currency and the stabilized currency system in the years 2017-2019 negatively evaluated the protection of consumers. Different currency policies achieved different results every year. In those years, the policy of allocating preferential currency to the import of agricultural products worked to the detriment of the consumers of the agricultural sector. In 2017, different conditions were established and the establishment of government currency allocation policy increased the support of agricultural consumers. On average, the support of general services took a different share of the total support of the agricultural sector in each year. In 2016, with the change of foreign exchange policy and the allocation of government currency to the import of agricultural products and the strengthening of producer support, the share of support for public services was 13%. In 2017, considering the total support, this percentage was negative and equal to 22%. In 2016, the total support for the agricultural sector was evaluated positively, while, in terms of government currency allocation, the total support in 2018-2019 was negative.

Conclusions and Policy Implication: The negative results about the producer, consumer and total support indicators show that the combination of support policies and macro policies and exogenous variables such as border prices has not been effective. Also, with regard to the wide range of support tools, alternative policies with more optimal results can be chosen. Mandatory and suppressive pricing policies at the producer level can bring additional concerns to support domestic producers at the same time as global prices increase and the value of the national currency weakens. In the current situation of Iran and the increase in the exchange rate, it is necessary to take cautions in applying such policies. When the budgetary support decreases, it is obvious that budgetary restrictions cause the tendency to take distorting policies that impose less financial burden on the government. Therefore, it seems that, by gradually moving from adopting distorting policies towards budgetary and support payments, especially in the field of infrastructures, more favorable and optimal results can be gained.

Keywords: Exchange rate, Agriculture, Producer Support, Consumer Support, General Service Support, Total Support

JEL Classification: Q02, Q11, Q18.

برآورد حمایت از بخش کشاورزی با تاکید بر سیاست‌های ارزی

ماندانا طوسی^۱

دریافت: ۱۴۰۲-۰۵-۲۹

پذیرش: ۱۴۰۲-۰۹-۱۹

چکیده

اطمینان از تداوم تولید و تامین غذا یکی از مهمترین چالش‌های پیش‌روی جهان است. بررسی تحولات سیاستی در حوزه کشاورزی نشان می‌دهد، تعدادی از کشورها همواره حمایت‌هایی را با تکیه بر شیوه‌های گذشته فراهم کرده و شماری نیز اقدامات جدیدی را در پیش گرفته‌اند. تغییر سیاستی مستلزم تفکیک شفاف اقدامات حمایتی کنونی است و هدفمندسازی حمایت‌ها می‌تواند منابعی را برای سرمایه‌گذاری عمومی در نوآوری کشاورزی، زیرساخت‌ها و ... آزاد سازد. مقاله حاضر حمایت از بخش کشاورزی ایران را طی دوره زمانی ۱۳۹۶-۱۳۹۸ (با عنایت به تغییرات بحث‌برانگیز سیاست‌های ارزی) برآورد کرده است. نتیجه آنکه، تغییر سیاست‌های ارزی با توجه به سایر عوامل موثر مانند میزان تولید و مصرف محصولات کشاورزی، قیمت‌های داخلی، قیمت‌های جهانی، هزینه‌های مترتب بر تعدیل قیمت‌ها در سرمرزعه، برآوردها و تبعات متفاوتی را رقم زده است. در سال ۱۳۹۶ کل حمایت مثبت ارزیابی شده؛ در حالی که در شرایط تخصیص ارز دولتی حمایت کل در ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ منفی بوده است. نتایج منفی نشان می‌دهد ترکیب سیاست‌های حمایتی صورت گرفته و تلفیق آن با سیاست‌های کلان و متغیرهای برونزایی از قبیل قیمت‌های سرمرز، مؤثر واقع نشده است. برخی مواقع می‌توان با سیاست‌های جایگزین مانند پرداخت‌های بودجه‌ای به زیرساخت‌ها به نتایج مناسب‌تری دست یافت. همچنین برنامه‌ریزی به گونه‌ای باشد که سیاست‌های ارزی و بخشی همسو و تقویت‌کننده یکدیگر بوده و برآیند آن، به ارتقای سطح حمایت از کشاورزی انجامد.

واژگان کلیدی: نرخ ارز، کشاورزی، حمایت تولیدکننده و مصرف‌کننده، حمایت خدمات عمومی.

طبقه‌بندی JEL: Q02, Q11, Q18

^۱ نویسنده مسئول. استادیار اقتصاد کشاورزی؛ عضو هیات علمی موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و

توسعه روستایی، تهران، ایران Mandana.toossi@yahoo.com

۱- مقدمه

رشد آتی تقاضا برای مصرف مواد غذایی هم به لحاظ کمی (میزان مصرف و تنوع) و هم به لحاظ کیفی، فرصت‌های چشمگیری را برای کشاورزی در جهان به ارمغان می‌آورد. با وجود این، این بخش با چالش‌های بسیاری برای پاسخگویی پایدار به تقاضای آینده با توجه به شرایط متغیر تولید از جمله آب و هوا و ... مواجه است. برای تقویت ظرفیت این بخش برای پاسخ به چالش‌ها و فرصت‌های آینده، بهره‌گیری از سیاست‌ها و ابزارهای مختلف همواره در برنامه‌های توسعه کشورها مدنظر است و کشورهای مختلف جهان به طرق گوناگون این بخش را مورد حمایت قرار می‌دهند (طوسی، ۱۳۹۹: ۷). بررسی تحولات سیاستی در حوزه کشاورزی در جهان نشان می‌دهد، تعدادی از کشورها همواره حمایت‌هایی را با تکیه بر شیوه‌های گذشته فراهم کرده‌اند و شماری از کشورها اقدامات جدیدی را در پیش گرفته‌اند. لیکن نوع و میزان حمایت در بسیاری از کشورها مشخص نیست. در این باره، نکته جالب توجه آن است که کشورهای صنعتی و توسعه‌یافته به عنوان طرفداران نظام بازار آزاد، بیشترین حمایت را از بخش کشاورزی انجام می‌دهند (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۲۰: ۵). بنابراین با توجه به اهمیت آگاهی یافتن از میزان حمایت‌های دولتی در بخش کشاورزی و با وجود سری بودن اطلاعات حمایتی از بخش کشاورزی، عموماً برآوردهایی از میزان حمایت از بخش کشاورزی در کشورهای مختلف جهان انجام می‌شود که بررسی آن‌ها، نمایی کلی از وضعیت موجود حمایت‌ها در این کشورها را مشخص می‌سازد. در این ارتباط، شاخص‌های عمده پذیرفته‌شده توسط کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی^۱ که برای تعیین سطح حمایتی و کمی‌سازی آن در بخش کشاورزی به کار می‌رود شامل برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی^۲، برآورد حمایت از خدمات عمومی بخش

^۱. OECD (The Organization for Economic Co-operation and Development)

^۲. PSE (Producer Support Estimate)

کشاورزی^۱، برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی^۲ و برآورد حمایت کل از بخش کشاورزی^۳ است (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۱۶: ۱۷).

برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی پرداخت‌های ضمنی و آشکار نظیر شکاف‌های قیمتی، معافیت‌های مالیاتی و پرداخت‌های بودجه‌ای را در بر می‌گیرد. همچنین برآورد حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی ارزش پولی انتقالی ناخالص سالانه به خدمات عمومی مجموعه کشاورزی را در اثر به کارگیری ابزارهای حمایتی اندازه‌گیری می‌کند. برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای بخش کشاورزی نیز ارزش ناخالص پولی سالانه تمام پرداختی‌ها به مصرف‌کنندگان این بخش را ناشی از سیاست‌های کشاورزی (صرف نظر از ماهیت، اهداف، و اثرات آن‌ها بر مصرف) برحسب قیمت سرمزرعه اندازه‌گیری می‌نماید. در نهایت، برآورد حمایت کل از بخش کشاورزی ارزش پولی ناخالص تمام پرداخت‌ها از سوی مصرف‌کنندگان و مالیات‌دهندگان به منظور حمایت از بخش کشاورزی به علاوه خالص حمایت‌های بودجه‌ای دولت به بخش کشاورزی است (انوشه‌پور و همکاران، ۱۳۹۴). بنابراین بررسی حمایت‌های موجود از بخش کشاورزی در کشورهای مختلف از طریق انجام مطالعات تحقیقاتی می‌تواند راهنمای مناسبی برای سیاست‌گذاری‌های آتی در بخش کشاورزی این کشورها محسوب شود. از این رو وجه ضرورت پژوهش حاضر بیش از هر چیز بر ارتقای شفافیت در حوزه حمایت‌های اعتباری موجود از بخش کشاورزی در ایران و انجام برآوردهای مورد نیاز در این رابطه با هدف تسهیل تصمیم‌سازی‌های آتی در امر سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی است. بدین منظور در مقاله حاضر برآورد حمایت از بخش کشاورزی ایران برای سال‌های اخیر (۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸) صورت گرفته و تغییرات آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است این مقاله در ۵ بخش اصلی مقدمه، ادبیات تحقیق، روش تحقیق، نتایج و بحث و در نهایت جمع‌بندی و پیشنهادها تنظیم شده است.

^۱. GSSE (General Service Support Estimate)

^۲. CSE (Consumer Support Estimate)

^۳. TSE (Total Support Estimate)

۲- ادبیات تحقیق

در خارج از کشور، پژوهش‌های بسیار زیادی در زمینه ارزیابی سیاست‌های حمایتی انجام پذیرفته است. بیش از همه، سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی همه‌ساله گزارشی از وضعیت سیاست‌های حمایتی در کشورهای عضو خود ارائه می‌کند. پژوهش‌های غیر ادواری نیز در دیگر کشورهای جهان و حتی دیگر نهادهای بین‌المللی انجام پذیرفته است. عملاً با عنایت به اینکه روش پذیرفته شده برای انجام پژوهش بر اساس معیارهای معرفی شده و مطالعه شده سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی است بنابراین مبانی این موضوع نیز نه تنها در این مطالعه بلکه در تمامی مطالعات مشابه با این رویکرد بر اساس مبانی تئوریک همان معیار و سازمان است. چیتیگا و همکاران^۱ (۲۰۰۸) تحقیقی را با هدف بررسی تجربی تأثیر اقتصادی اصلاحات تجارت کشاورزی انجام دادند و در این باره دو سناریو در نظر گرفتند: الف) بررسی تأثیر اقتصادی اصلاحات جهانی تجارت کشاورزی در آفریقای جنوبی و ب) تأثیر اقتصادی در صورتی که اصلاحات در آفریقای جنوبی همراه با اصلاحات کشاورزی در اتحادیه اروپا باشد. منظور از این اصلاحات تجاری، افزایش تعرفه، کاهش حمایت‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی بوده است. بر اساس این مطالعه، تعرفه باعث افزایش قیمت‌های داخلی و در نتیجه کاهش رفاه مصرف‌کننده می‌شود. همچنین در این مطالعه مشخص شد که یکی از اقدامات حمایتی کشاورزی، میزان حمایت از تولیدکننده است. نتایج نشان داد که کاهش تعرفه یک جانبه در آفریقای جنوبی میزان رفاه را تا ۲۱ میلیون دلار افزایش می‌دهد. این میزان سه برابر حالتی است که اصلاحات گسترده همراه با اتحادیه اروپا انجام شود. اگرچه این دستاوردها امیدوارکننده هستند اما هنوز در مورد محصولاتی مانند لبنیات و گوشت تعرفه بالایی وجود دارد. لما و گالاچر^۲ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای جهت بررسی و تحلیل سیاست‌های کشاورزی کشور آرژانتین به برآورد میزان حمایت دریافتی توسط تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان اقدام کرده‌اند. ایشان در این مطالعه ضمن ارائه خلاصه‌ای از تغییر و تحولات سیاست کشاورزی و محیط

^۱. Chitiga et al.

^۲. Lema and Gallacher

زیستی در این کشور به عملکرد تحقق‌یافته و نتایج این سیاست‌ها در دهه اخیر (نسبت به زمان ارایه گزارش) می‌پردازند. در این گزارش با استفاده از مفاهیم شاخص‌های حمایت از تولیدکننده، حمایت از مصرف‌کننده، حمایت از خدمات عمومی و ضرایب کمک و حمایت اسمی از تولیدکننده، تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف موضوع انتقال پرداخت‌ها بین تولیدکننده، مصرف‌کننده و مالیات‌دهندگان طی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۰۷، صورت گرفته است. مجموع انتقالات از تولیدکننده در طی این دوره در کشور آرژانتین حدود ۱۱ هزار میلیون دلار بوده است. یا به عبارت دیگر ۲۶ درصد از درآمد ناخالص تولیدکنندگان به مصرف‌کنندگان و مالیات‌دهندگان انتقال یافته است. دموستیر^۱ (۲۰۱۸) به منظور بررسی و مقایسه حمایت کشاورزی در کشورهای مختلف عضو اتحادیه اروپا، به محاسبه شاخص برآورد حمایت از تولیدکننده در ۱۵ کشور عضو این اتحادیه طی دوره‌های ۲۰۰۳-۲۰۰۰ و ۲۰۱۳-۲۰۱۰ بر اساس روش تحقیق سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی پرداخته است. نگارنده در این مطالعه با بررسی اطلاعات و منابع اطلاعاتی متفاوت، در بین کشورهای عضو ۷ معیار را در محاسبات به شرح زیر در نظر گرفته است: (۱) پوشش ابزارهای حمایتی (۲) منبع تأمین اعتبار (۳) هزینه‌های اداری (۴) مکانیزم و نحوه اجرای ابزار حمایتی (۵) کیفیت داده‌ها (۶) سطح دسترسی (۷) تعداد دفعات و مدت زمان تحت پوشش. از آن‌جا که اتحادیه اروپا یک سیاست مشترک کشاورزی دارد، در بررسی‌های بین‌المللی پیرامون موضوع حمایت کشاورزی، عمدتاً، به عنوان یک مجموعه واحد در نظر گرفته می‌شود. درحالی‌که همواره تفاوت‌هایی در سطح و ترکیب حمایت‌ها در هر یک از کشورهای عضو وجود داشته است. از این رو تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در کشورهای عضو حمایت‌های مختلف دریافت می‌کنند. محاسبات صورت گرفته با احتساب معیارهای فوق نتایج متفاوتی از مقادیر برآورد حمایت از تولیدکننده کشاورزی در هر یک از کشورهای عضو رقم زده است.

در ایران نیز پژوهش‌های فراوانی در این زمینه انجام شده است که با فرض‌های محدودکننده‌ای همراه بوده است که در ادامه به مطالعات داخلی در این زمینه اشاره می‌شود.

^۱. Demoustier

کیانی راد (۱۳۸۶) تلاش کرد تا ضمن معرفی و توضیح برآورد حمایت از تولیدکننده، به بررسی اجزای این برآورد، مسائل و مشکلات محاسبه آن در کشورهای در حال توسعه و به ویژه ایران بپردازد. همچنین در ادامه راه‌حلی‌هایی برای واقعی کردن این شاخص و روشن‌تر کردن تصویر واقعی حمایت از بخش کشاورزی برای سیاست‌گذاران و مجریان بخش کشاورزی ارائه داده است. مشکلات اصلی محاسبه برآورد حمایت از تولیدکننده بخش کشاورزی را نبود آمار و اطلاعات مناسب در برخی زمینه‌ها و متفاوت بودن ساختار بازار محصولات کشاورزی در مناطق گوناگون کشور عنوان کرد. انوشه‌پور و همکاران (۱۳۹۴) به محاسبه برآوردهای حمایت از بخش کشاورزی پرداختند. بدین منظور در مطالعه ایشان محاسبات مورد نظر بر پایه قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ و قیمت‌های جاری انجام شد. نتایج مطالعه نشان داد، برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی در دوره سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۹ دارای نوسان‌های متعدد بوده و به صورت منظم روند نزولی یا صعودی نداشته است. مقادیر این برآورد در نرخ‌های ارز رسمی، آزاد و واقعی در دامنه ۳۲ تا ۸۵ درصد قرار داشته است. حسینی و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای اثر سیاست‌های حمایت از مصرف‌کنندگان و حمایت از تولیدکنندگان بر امنیت غذایی در ایران را از طریق الگوی تصحیح خطای برداری در دوره زمانی ۹۲-۱۳۶۸ مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد سیاست‌های حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان بخش کشاورزی اثر مثبت و معنی‌داری بر شاخص امنیت غذایی در ایران دارد. به طوری که به ازای هر یک واحد افزایش در درصد حمایت از مصرف‌کننده، مقدار شاخص امنیت غذایی ۰/۲۲۸ واحد افزایش خواهد داشت. این در حالی است که به ازای هر یک واحد افزایش در درصد حمایت از تولیدکننده، مقدار شاخص امنیت غذایی ۰/۱۷۷ واحد افزایش می‌یابد. در حقیقت اثر حمایت از مصرف‌کننده بر امنیت غذایی بیش از اثر حمایت از تولیدکننده است. کاظم‌پور و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای اثر سیاست‌های حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان بر حاشیه بازار گوشت مرغ در ایران را در قالب الگوی تصحیح خطای برداری در دوره زمانی ۱۳۹۷-۱۳۸۱ مورد بررسی قرار داده‌اند. در ابتدا ضمن برآورد شاخص حمایت از تولیدکنندگان و شاخص حمایت از مصرف‌کنندگان به کمک سایر متغیرهای موثر آثار

این گروه از برآوردها را بر حاشیه بازار گوشت مرغ مورد بررسی قرار دادند. بر مبنای نتایج، هر دو شاخص، اثر مثبت و معنی‌داری بر حاشیه بازار گوشت مرغ در کشور داشته است. در واقع این حمایت‌ها نه تنها موجب کاهش حاشیه بازار گوشت مرغ در کشور نمی‌شود بلکه باعث افزایش حاشیه بازار و ناکارایی بازار این محصول نیز خواهد شد. بر این مبنای پیشنهاد دادند و تأکید کردند پیش از اجرای هرگونه سیاست مداخله‌ای، از جمله سیاست‌های حمایتی قیمتی و بودجه‌ای، پیامدهای این سیاست‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد و با برنامه‌ریزی دقیق و هدفمند، حمایت‌ها همسو با هدف‌های ترسیمی در برنامه‌های توسعه‌ای کشاورزی طراحی شود. مهرپرور حسینی و همکاران (۱۴۰۱) با استفاده از ظرفیت محاسباتی برآوردهای حمایت در دوره زمانی برنامه‌های سوم تا پنجم توسعه ایران، رابطه همبستگی برآورد حمایت از تولیدکنندگان و اجزای آن را با عملکرد در واحد سطح تولید گندم دیم و آبی بررسی کرده‌اند. نتایج این بررسی نشان داد با وجود اجرای سیاست‌های یکسان در سراسر کشور، مقدار حمایت قیمت بازاری و بودجه‌ای و حمایت کل از تولیدکنندگان به دلیل تفاوت‌های اقلیمی و رفتار تولیدکنندگان در مصرف نهاده‌ها متفاوت است و گندم‌کاران استان‌های با بهره‌وری کمتر، مقدار بیشتری حمایت در هر کیلوگرم دریافت می‌کنند. همچنین، سیاست‌های قیمتی، در اغلب سال‌ها موجب حمایت از تولیدکنندگان نشده است. برآورد حمایت از تولیدکننده کشاورزی در بیشتر استان‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری با عملکرد گندم آبی داشته است. با توجه به اهمیت و نقش سیاست‌های حمایتی در تولید و مصرف محصولات کشاورزی و همچنین جایگاه ویژه محصولات کشاورزی در سبد مصرفی خانوار، در مقاله حاضر با اعمال اصلاحات سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، برآورد حمایت از تولیدکننده، مصرف‌کننده و حمایت از خدمات عمومی و در نهایت حمایت کل کشاورزی صورت گرفته است. همچنین با توجه به سیاست‌های ارزی اخیر دولت با هدف حمایت از تولید و مصرف کشاورزی، از این طریق تلاش شده است آثار واقعی این سیاست‌ها تبیین و تحلیل شود.

۳- روش تحقیق

در بیشتر کشورها برای تعیین میزان حمایت از بخش کشاورزی و برآورد و کمی‌سازی آن از شاخص‌های معرفی و اصلاح‌شده توسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی استفاده می‌شود. در ادامه به طور مختصر به معرفی شاخص‌های چهارگانه حمایت از بخش کشاورزی شامل برآورد حمایت از تولیدکنندگان کالاهای کشاورزی، برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی، برآورد حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی و برآورد کل حمایت از بخش کشاورزی ایران پرداخته شده‌است:

الف- برآورد حمایت از تولیدکننده بخش کشاورزی

به طور کلی برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی (بنا بر تعریف آن سازمان)، معیاری از ارزش پولی پرداخت‌های ناخالصی است که از مصرف‌کنندگان و مالیات‌دهندگان به تولیدکنندگان- ناشی از اقدامات سیاستی در راستای حمایت از بخش کشاورزی به قیمت سرمزرعه و صرف نظر از ماهیت، اهداف و اثرات آن بر تولید و درآمد مزرعه- انتقال می‌یابد (مرکز پیشرفت و توسعه، ۱۳۹۷: ۱۹).

به طور کلی درآمد تولیدکنندگان بخش کشاورزی از دو راه مورد حمایت قرار می‌گیرد. بخشی از آن به دلیل انتقال‌های قیمتی است که در محاسبه برآورد حمایت از تولیدکننده به عنوان حمایت از قیمت بازاری^۱ بیان می‌شود. بخش دیگر، انتقال‌های غیر قیمتی (پرداخت‌های بودجه‌ای و حمایت بر اساس درآمدهای غیر مستقیم) دولت به کشاورزان است که در محاسبه برآورد حمایت از تولیدکننده، پرداخت‌های بودجه‌ای^۲ نامیده می‌شود. حمایت‌هایی که بر اساس درآمدهای غیر مستقیم ایجاد می‌شوند شامل امتیازهای مالیاتی، تسهیلات ترجیحی، جبران بدهی‌ها و قیمت‌های مدیریت‌شده برای نهاده‌ها و خدمات هستند. بخش پرداخت‌های بودجه‌ای در برآورد حمایت از

^۱. Market Price Support (MPS)

^۲. Budget Payments (BP)

تولیدکننده، بر اساس مبانی نظری که پایه محاسبات در سازمان همکاری و توسعه اقتصادی است، خود به هفت دسته تقسیم می‌شود. بنابراین بیان ریاضی برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی به قرار رابطه (۱) است (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۱۶: ۱۰۵):

$$PSE = MPS + BP \quad (1)$$

که در آن، PSE برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی، MPS حمایت از قیمت بازاری و BP پرداخت‌های بودجه‌ای به تولیدکنندگان بخش کشاورزی است. هزینه حمایت از تولیدکنندگان توسط مصرف‌کنندگان و مالیات‌دهندگان تامین می‌شود. حمایت مصرف‌کنندگان تنها بر اساس حمایت از قیمت بازاری انجام می‌پذیرد. اما مالیات‌دهندگان افزون بر حمایت از قیمت بازاری با پرداخت‌های بودجه‌ای نیز از تولیدکنندگان حمایت به عمل می‌آورند (حسینی، ۱۳۹۲: ۱۲۹).

الف-۱- حمایت از قیمت بازاری محصولات کشاورزی: حمایت از قیمت بازاری

محصولات کشاورزی برآوردی از ارزش پولی سالیانه انتقال‌هایی است که از مصرف‌کنندگان و مالیات‌دهندگان به تولیدکنندگان بخش کشاورزی از طریق سیاست‌های قیمتی دولت صورت می‌گیرد و در قالب شکاف قیمتی بین قیمت بازارهای داخلی و قیمت‌های سرمرز کالاهای کشاورزی ایجاد می‌شود. از جمله مهمترین سیاست‌هایی که شکاف قیمتی بین قیمت داخلی و خارجی محصولات کشاورزی تولید داخل ایجاد می‌نماید، می‌توان به سیاست‌های تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای اشاره کرد. انتقال منافع از مصرف‌کنندگان به تولیدکنندگان بخش کشاورزی از طریق تصویب قیمت‌های داخلی بالاتر از قیمت‌های خارجی برای کالاهای کشاورزی انجام می‌شود که بر برآورد حمایت از تولیدکننده تأثیر مثبت و بر برآورد حمایت از مصرف‌کننده تأثیر منفی دارد. انتقال منافع از مالیات‌دهندگان به تولیدکنندگان بخش کشاورزی نیز از طریق ابزارهای صادراتی چون یارانه صادراتی اتفاق می‌افتد که باعث ایجاد شکاف قیمتی داخل و خارج این محصولات می‌شود.

روش معمول برای محاسبه شکاف قیمتی (MPD) برای یک کالا به مفهوم اندازه‌گیری اختلاف قیمت بین قیمت بازاری و قیمت مرجع (قیمت مرزی تعدیل شده) عبارت است از (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۱۶: ۴۹):

$$MPS = MPD * QP \quad (۲)$$

$$MPD = P_d - P_{ab} \quad (۳)$$

که در آن P_d قیمت بازار داخلی (دریافتی تولیدکننده) و P_{ab} قیمت مرجع لب مرز (اعم از قیمت صادراتی یا وارداتی) است. قیمت مرجع قیمتی است که هیچ‌گونه سیاست حمایتی در قبال آن ارایه نشده و مبنای مقایسه با قیمت سرمرزعه صورت می‌گیرد. به طور معمول قیمت‌های جهانی به عنوان قیمت مرجع مورد استفاده قرار می‌گیرد. با وجود این باید تعدیل‌هایی درباره آن انجام پذیرد. تعدیل قیمتی در خصوص کالاهای وارداتی تا حدودی متفاوت با کالاهای صادراتی است. برای یک کالای وارداتی، در فاصله بین مرز تا سرمرزعه باید هزینه‌های حمل و نقل از مرز تا عمده‌فروشی و هزینه‌های مترتب بر واردات به آن اضافه و هزینه‌های بازاریابی و فرآوری و حمل از سرمرزعه تا عمده‌فروشی از آن کسر گردد. در این حالت یک قیمت مرجع تعدیل شده برای کالای وارداتی به دست خواهد آمد. در مورد کالای صادراتی در فاصله بین مزرعه تا مرز، باید هزینه‌های حمل و نقل از مزرعه تا مرز و هزینه بازاریابی از آن کسر شود. در این صورت یک قیمت مرجع تعدیل شده برای کالای صادراتی نیز به دست خواهد آمد (حسینی، ۱۳۹۲: ۱۲۹).

الف-۲- پرداخت‌های بودجه‌ای: بر اساس روش سازمان توسعه و همکاری‌های

اقتصادی، پرداخت‌های بودجه‌ای به هفت دسته تقسیم می‌شوند: پرداخت بر اساس مقدار محصول، سطح زیر کشت یا تعداد دام، سابقه مشارکت در برنامه‌های کشاورزی، استفاده از نهاده‌های یارانه‌ای، محدود کردن استفاده از نهاده‌های خاص، درآمد کلی کشاورزان و دیگر پرداخت‌ها. در ایران، مهم‌ترین سیاست‌های حمایت بودجه‌ای در بخش کشاورزی شامل یارانه‌های تولید کشاورزی از جمله کودهای شیمیایی، سموم و سوخت، یارانه تسهیلات بانکی و بیمه محصولات کشاورزی می‌شود.

الف-۳- درصد برآورد حمایت از تولیدکنندگان کشاورزی: معیاری است که با

نسبت برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی به کل دریافتی‌های ناخالص ناشی از تولید کالاهای کشاورزی تعریف می‌شود. به بیان دیگر، این شاخص نشان می‌دهد که چند درصد از دریافتی‌های تولیدکنندگان بخش کشاورزی ناشی از سیاست‌های حمایتی دولت بوده است. در رابطه (۴) به طریق محاسبه این شاخص پرداخته شده است (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۱۶: ۱۰۷):

$$\%PSE = \left[\frac{PSE}{(VP+BP)} \right] \times 100 \quad (۴)$$

که در آن، $\%PSE$ درصد برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی، PSE برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی، BP پرداخت‌های بودجه‌ای دولت به تولیدکنندگان بخش کشاورزی و VP ارزش کل تولید محصولات کشاورزی در سال مورد نظر است.

ب- برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی

این شاخص بیانگر ارزش پولی سالیانه پرداخت‌های ناخالص به مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی است و برحسب قیمت‌های داخلی در سطح مزرعه اندازه‌گیری می‌شود. برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی، اثر سیاست‌های کشاورزی بر مصرف را نشان داده و آثار دیگر سیاست‌های مؤثر بر مصرف کالاهای کشاورزی را در بر نمی‌گیرد. بنابراین همه سیاست‌های حمایت از قیمت بازار محصولات کشاورزی که موجب اختلاف بین قیمت داخلی و جهانی این محصولات می‌شود و قیمت مصرف‌کننده را تغییر می‌دهد، شامل می‌شود. علاوه بر این، یارانه‌های مصرفی در راستای جبران مالیات تحمیل‌شده بر مصرف‌کنندگان در اثر تغییر قیمت کالاهای کشاورزی، نیز در این برآورد در نظر گرفته می‌شود. شاخص حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی مطابق رابطه (۵) محاسبه می‌شود (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۱۶: ۱۳۳):

$$CSE = G - (P_d - PF) \times QC \quad (۵)$$

که در آن، CSE برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی، QC میزان مصرف کالاهای کشاورزی و G پرداخت‌های بودجه‌ای به مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی است.

علاوه بر این، P_d و PF نیز به ترتیب معرف قیمت جهانی و داخلی کالاهای کشاورزی مصرفی در کشور می‌باشند.

ب- ۱- درصد برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی: معیاری

است که سهم برآورد حمایت از مصرف‌کننده کالاهای کشاورزی را از ارزش کل هزینه‌های مصرفی مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی (در سطح مزرعه) به صورت درصدی بیان می‌دارد. این شاخص علاوه بر انتقال‌های قیمتی از تولیدکنندگان به مصرف‌کنندگان (حمایت قیمتی) شامل حمایت‌های بودجه‌ای دولت نیز می‌شود. در رابطه (۶) به تشریح جزئیات درصد برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی پرداخته شده است (سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، ۲۰۱۶: ۱۳۴):

$$\%CSE = \left[\frac{CSE}{(VC-G)} \right] \times 100 \quad (6)$$

که در آن، $\%CSE$ درصد برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی، CSE برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی، G پرداخت‌های بودجه‌ای دولت به مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی و VC ارزش کل مصرف کالاهای کشاورزی برحسب قیمت داخلی در سال مورد نظر است.

ج- برآورد حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی

معیاری است که ارزش پولی ناخالص سالیانه اختصاص یافته به خدمات عمومی را در بخش کشاورزی اندازه‌گیری می‌کند. برای محاسبه این شاخص اعتبارات پرداختی به زیرساخت‌های مختلف کشاورزی در دو حوزه کلی موافقتنامه‌های هزینه‌ای ملی وزارت جهاد کشاورزی و موافقتنامه طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای ملی وزارت جهاد کشاورزی که همه ساله از طریق پرداخت‌های بودجه‌ای در اختیار بخش کشاورزی قرار می‌گیرد، لحاظ شده است. اجزای تشکیل‌دهنده این اعتبارات شامل اعتبارات جاری و عمرانی زیربخش‌های مختلف بخش کشاورزی و سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در بخش کشاورزی است. این شاخص برحسب درصد بیانگر سهم حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی از کل حمایت از بخش کشاورزی است.

هرچه این شاخص بالاتر باشد، سهم حمایت‌های مؤثر بر تصمیمات اشخاص در زمینه تولید و مصرف داخلی کالاهای کشاورزی کمتر است.

د- برآورد کل حمایت از بخش کشاورزی

برآورد کل حمایت از بخش کشاورزی، بیانگر ارزش پولی سالانه کل پرداخت‌های انتقالی ناخالص مالیات‌دهندگان و مصرف‌کنندگان در اثر سیاست‌های حمایتی از بخش کشاورزی، فارغ از اهداف و آثار آن‌ها بر تولید و درآمد یا مصرف کالاهای کشاورزی است. این برآورد انتقال‌های ناخالص ضمنی و آشکار از مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی به تولیدکنندگان کالاهای کشاورزی با کسر خالص مساعدت‌های مالی تولیدکننده، انتقال‌های ناخالص از مالیات‌دهندگان به تولیدکنندگان کشاورزی، انتقال‌های ناخالص از مالیات‌دهندگان به مصرف‌کنندگان کالاهای کشاورزی را شامل می‌شود و به عبارتی مجموع حمایت از تولیدکنندگان، حمایت از مصرف‌کنندگان و حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی را در بر می‌گیرد. این شاخص برحسب درصد، بیانگر سهم کل حمایت از بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی است. هرچه سهم کل حمایت از بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی بالاتر باشد، سهم درآمد ملی به کار رفته برای حمایت از بخش کشاورزی بیشتر است.

۴- نتایج و بحث

الف- برآورد حمایت از قیمت بازاری محصول‌های کشاورزی

محصول‌هایی که در محاسبه‌ی حمایت قیمتی از بازار وارد می‌شوند باید نشان‌دهنده سهم شایان ذکری از مقدار کل تولید کشاورزی در یک کشور باشند. به طور کلی باید مجموع مقدار تولید محصولات انفرادی که حمایت از قیمت بازار برای آن محاسبه می‌شود، نشان‌دهنده حداقل ۷۰ درصد ارزش کل تولید کشاورزی باشد (آمارنامه کشاورزی، ۱۴۰۰). بر این اساس ضمن در نظر گرفتن سهم کالا در تولید بخش و همچنین نظر بر جایگاه محصول در حوزه تجارت غیر نفتی کشور، محصول‌های بررسی شده عبارتند از: زیربخش زراعی شامل گندم، جو، ذرت، شلتوک، حبوبات،

دانه‌های روغنی، محصولات صنعتی و سبزی و صیفی. زیربخش باغی شامل مرکبات، سیب، انار، انجیر، زعفران، انگور، پسته، خرما، گوجه فرنگی، خیار، چای و زیربخش دامی شامل شیر، گوشت قرمز، گوشت مرغ و تخم مرغ.

از سرجمع حمایت‌های قیمتی بازار برای هر محصول، با احتساب سهم سبد کالایی منتخب از ارزش تولید بخش کشاورزی، کل حمایت قیمتی بازار بخش کشاورزی حاصل می‌شود. بدیهی است برخی از تولیدات کشاورزی پیش از مصرف نهایی تغییرات فیزیکی می‌یابند و ممکن است قیمت‌های مرزی و سرمرزعه به صورت مستقیم قابل مقایسه نباشند. به منظور تطبیق مقدار کمی و کیفی محصول از ضریب تعدیل تفاوت‌های کالایی استفاده می‌شود. در خصوص تعدیل کمی (وزنی) به منظور مقایسه دو قیمت بر مبنای وزن یکسان، اعمال ضریب تعدیل وزنی در قیمت تولیدکننده یا قیمت مرزی صورت می‌گیرد. در هر دو صورت، نتیجه شکاف قیمتی یکسانی حاصل می‌شود. رابطه ۷ تعدیل وزنی را به منظور محاسبه شکاف قیمتی نشان می‌دهد (انوشه‌پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۳).

$$PP_{CM} = \frac{PP_{LA}}{W_{ACM}} \quad (۷)$$

به عنوان مثال PP_{CM} قیمت تولیدکننده برای گوشت گاو، PP_{LA} قیمت تولیدکننده برای دام زنده و W_{ACM} ضریب تعدیل وزنی است. در این مطالعه در خصوص محصول چای، قند و شکر، پنبه و ش، شلتوک، گوشت قرمز و گوشت مرغ تعدیل وزنی صورت گرفته است. البته در ادبیات موضوع و مطالعات مشابه به ضریب تعدیل دیگری تحت عنوان تعدیل کیفیت نیز اشاره شده است. لیکن به دلیل عدم وجود آمار مربوطه در کشور محاسبه ضریب تعدیل کیفی امکان‌پذیر نیست. بنابراین فرض همگنی در خصوص کلیه محصولات صادراتی و وارداتی در نظر گرفته شده است. با توجه به شرایط چند نرخ بودن ارز در کشور، برای کالاهای صادراتی حمایت از قیمت بازار صرفاً در شرایط برقراری ارز غیر رسمی و برای کالاهای وارداتی حمایت از قیمت بازار در دو حالت برقراری نرخ ارز رسمی و غیر رسمی محاسبه شده است. البته با هدف فراهم‌سازی امکان

مقایسه و ارزیابی آثار مثبت و منفی یکسان‌سازی نرخ ارز در حمایت از بخش کشاورزی، حالت برقراری شرایط ارز یکسان و رسمی نیز برای کلیه محصولات با محاسبه‌ها افزوده شد. در ادامه نیز نکات ضروری در ارتباط با جمع‌آوری هریک از آمارهای مورد نیاز ذکر شده است.

۱- قیمت‌های سرمزرعه (قیمت تولیدکننده): بر اساس آمار منتشر شده توسط مرکز

آمار ایران قیمت‌های سرمزرعه اکثر محصولات در سال‌های مورد بررسی موجود بوده است. در مورد برگ سبز چای از آن‌جا که طی این سال‌ها تمامی برگ سبز چای تولیدی به صورت تضمینی خریداری شده است، در نتیجه قیمت سرمزرعه برابر با قیمت تضمینی بوده است. در خصوص فرآورده‌های پروتئینی با توجه به سهم بالای تولید شیر گاو از انواع تولیدی و مصرفی آن، قیمت تولیدکننده برای این محصول ملاک عمل قرار گرفته است. قیمت تولیدکننده گوشت قرمز با اعمال ضریب تعدیل وزنی با مقادیر ۵۰ و ۵۲ درصد به ترتیب برای قیمت‌های گوسفند زنده و گاو زنده و میانگین‌گیری محاسبه شده است. در خصوص محصول تخم مرغ به علت عدم ارایه اطلاعات رسمی توسط نهادهای متولی، قیمت عمده فروشی این محصول لحاظ گردیده است (شرکت پشتیبانی امور دام، ۱۳۹۸-۱۳۹۶).

۲- قیمت لب مرز محصول: برای محاسبه ارزش سیف و فوب کالاهای منتخب در ابتدا

میزان صادرات و واردات هر یک برای دوره منتخب جمع‌آوری و مورد مقایسه قرار گرفت. با توجه به سابقه ساختار بازار محصول اعم از محصول تولیدی و فرآوری شده در مورد وارداتی و یا صادراتی بودن محصول به استناد سابقه آن، تصمیم‌گیری شد. بر این اساس قیمت صادراتی محصول صادراتی (فوب) و قیمت وارداتی محصول وارداتی (سیف) به دلار برآورد گردید (گمرک ج.ا.ا، ۱۳۹۸-۱۳۹۶). ارزش دلاری قیمت فوب با اعمال نرخ ارز آزاد به ارزش ریالی برآورد شده است لیکن در خصوص قیمت سیف با توجه به نرخ‌های ارز موجود در کشور قیمت ریالی در نرخ‌های دولتی و آزاد برآورد شده است (بانک مرکزی ج.ا.ا، ۱۳۹۸-۱۳۹۶). بدیهی است اختلاف حمایت‌های قیمتی در نرخ‌های ارزی متفاوت نشان از آثار تغییر نرخ ارز بر حمایت قیمتی محصول دارد.

۳- هزینه حمل و نقل محصول: بر اساس آمارنامه حمل و نقل جاده‌ای دریافتی از سازمان راهداری کشور متوسط مسافت طی شده برای حمل و نقل کالاها در کشور و متوسط کرایه حمل برای محصول‌های کشاورزی در کشور محاسبه و هزینه برآورد شده است. البته با توجه به سهم استان‌ها در حمل و نقل کالاهای کشاورزی استان‌های عمده به عنوان سرمرزعه در نظر گرفته شده و هزینه از آن استان‌ها ملاک عمل قرار گرفته است (سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای، ۱۳۹۹).

۴- هزینه بازاریابی محصول: از آن‌جا که برآورد هزینه‌های بازاریابی هر یک از محصول‌های منتخب کشاورزی مستلزم اقدامات جامعی از قبیل بررسی ساختار بازار محصول، شناسایی کانال‌های بازاریابی و عوامل بازاریابی، برآورد حاشیه‌های بازاریابی و ضرایب هزینه بازاریابی است. پس این مهم از فرصت مطالعه حاضر خارج بوده و برای این منظور دو گزینه جایگزین بررسی شد. در گزینه اول بهره‌گیری از نتایج سایر مطالعه‌ها مورد هدف بود. لیکن با توجه به سال مطالعه‌ها و یا قیده‌های مربوطه اعم از محدود کردن به مناطق خاص یا زمان خاص و ... نتایج این روش با تردید روبرو شد. گزینه دوم مبتنی بر روش سناریوسازی با فرض درصدهای مختلف برای هزینه‌های بازاریابی، مورد عمل قرار گرفت.

۵- میزان تولید: میزان تولید محصولات منتخب در سال‌های منتخب ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ به طور رسمی انتشار یافته و از آمارنامه کشاورزی منتشر شده توسط مرکز فناوری اطلاعات و ارتباطات استخراج شده است (آمارنامه کشاورزی، ۱۳۹۸-۱۳۹۶).

۶- میزان خرید تضمینی محصولات کشاورزی: در خصوص برخی محصولات منتخب از جمله گندم، چغندر قند، چای و دانه‌های روغنی، خرید تضمینی محصول سهم بسیار بالایی از تولید محصول را به خود اختصاص می‌دهد طبیعتاً قیمت مصوب در این فرآیند تأثیر بسزایی بر بازار تولید محصول و پیرو آن بر برآورد حمایت قیمتی خواهد داشت. از این رو در مورد محصول خریداری شده به قیمت تضمینی، میزان شکاف قیمتی با قیمت مصوب محاسبه شده است و ملاک برآوردها قرار گرفته است (شرکت بازرگانی دولتی ایران، ۱۳۹۸-۱۳۹۶).

ب- برآورد پرداخت‌های بودجه‌ای دولت به تولیدکنندگان

پرداخت‌های بودجه‌ای دولت به تولیدکنندگان بخش کشاورزی و حمایت از آن‌ها به طور ضمنی یا آشکار قیمت‌های پرداختی کشاورزان را بابت نهاده‌های متغیر همانند انواع کود، سموم، بذور، آب، انرژی و بیمه از طریق ابزارهای سیاستی نظیر بخشودگی نرخ بهره، معافیت مالیاتی و پرداخت‌های بودجه‌ای به صنایع تولیدکنندگان نهاده‌ها کاهش می‌دهد. مخارج عمومی گاهی اوقات با هدف افزایش رقابت‌پذیری کلی بخش کشاورزی از طریق بهبود زیرساخت‌های مرتبط با صنایع تولیدکننده نهاده‌ها، صنایع فرآوری و بازاریابی به کار می‌رود که در برآورد حمایت از خدمات عمومی وارد می‌شود.

لازم به ذکر است در خصوص بررسی میزان یارانه انرژی در بخش کشاورزی (سوخت و برق) اطلاعات میزان مصرف هر یک در بخش کشاورزی از گزارش‌های ترازنامه انرژی وزارت نیرو استخراج شده است.

ج- محاسبه درصد برآورد حمایت از تولیدکننده

برای محاسبه درصد شاخص حمایت از تولیدکننده طی سال‌های مورد بررسی، از ارزش تولیدات کشاورزی ارائه شده در گزارش رسمی و سالانه حساب‌های ملی مرکز آمار ایران، بهره‌گیری شد.

د- محاسبه برآورد حمایت از مصرف‌کننده کشاورزی

در برآورد شاخص حمایت از مصرف‌کننده کشاورزی به تفکیک محصول باید حمایت از مصرف‌کننده نیز در سطح مزرعه محاسبه شود، از این رو قیمت‌های پرداختی و قیمت‌های جهانی در سرمزرعه تعدیل و برآورد می‌شود. در نهایت با اعمال میزان مصرف، حمایت قیمتی از مصرف‌کننده آن محصول برآورد می‌شود. در این مقاله برآورد حمایت از مصرف‌کننده در سناریوهای ارزی مختلف و سناریوهای هزینه‌های بازاررسانی انجام شده است. برای محصولاتی که آمار مصرف وجود نداشت با فرض برابر بودن عرضه و مصرف، میزان مصرف معادل با عرضه لحاظ شد. حمایت قیمتی از مصرف‌کننده کشاورزی از سرجمع حمایت محصولی حاصل می‌شود.

با توجه به هدف مطالعه مبنی بر برآورد حمایت از بخش کشاورزی در ادامه نتایج محاسبات هریک از این شاخص‌ها در سناریوهای مختلف ارزی و هزینه‌های بازاررسانی ارایه شده است. در صورت افزایش هزینه‌های بازاررسانی برآیند حمایت‌های قیمتی ناشی از سیاست‌های قیمت‌گذاری دولت و نرخ ارز و حمایت‌های بودجه‌ای با هدف حمایت از جامعه تولیدکنندگان کشاورزی افزایش خواهد یافت. برای نشان دادن این موضوع نتایج برآورد حمایت از تولیدکنندگان کشاورزی در دو سناریوی هزینه بازاررسانی ۵ درصدی و ۱۰ درصدی در جداول (۱) و (۲) گزارش شده است. مقایسه ارقام جداول (۱) و (۲) تنها با رویکرد بررسی نقش نظام بازاررسانی و هزینه‌های مترتب بر آن در میزان حمایت‌ها تاییدی بر مطالب فوق است. به عنوان نمونه ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۶ در سطح نرخ ارز غیررسمی با هزینه بازاررسانی ۵ درصد میزان حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی برابر ۵۳۰ هزار میلیارد ریال است. در صورت افزایش هزینه‌های بازاررسانی به میزان ۱۰ درصد شاهد افزایش حمایت از تولیدکنندگان کشاورزی به میزان ۶۰۶ هزار میلیارد ریال خواهیم بود. در محاسبات سایر شاخص‌ها به گزارش هزینه بازاررسانی ۵ درصدی بسنده شده است.

جدول ۱: حمایت از تولید کنندگان بخش کشاورزی با فرض هزینه بازاررسانی ۵ درصد (هزار میلیارد ریال)

سال			برآورد حمایت از تولید کنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
۲۱۳	۱۰۹	۳۰۳	در سطح نرخ ارز رسمی
-۶۰۳	-۱۷۷۶	۵۳۰	در سطح نرخ ارز غیر رسمی
-۲۶۹	-۲۰۲۷	۱۴۳۰	در سطح نرخ ارز تلفیقی رسمی واردات و غیر رسمی صادرات

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۲: حمایت از تولید کنندگان بخش کشاورزی با فرض هزینه بازاررسانی ۱۰ درصد (هزار میلیارد ریال)

سال			برآورد حمایت از تولید کنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
۲۷۶	۱۷۷	۳۶۱	در سطح نرخ ارز رسمی
-۴۶۷	-۱۵۸۹	۶۰۶	در سطح نرخ ارز غیر رسمی
-۹۸	-۱۷۸۹	۱۵۱۱	در سطح نرخ ارز تلفیقی رسمی واردات و غیر رسمی صادرات

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همچنین به منظور تحلیل نقش سیاست‌های ارزی در برآورد حمایت‌ها، با مقایسه مقادیر محاسباتی در هر سال در سناریوهای ارزی مختلف، می‌توان دریافت در شرایط برقراری نرخ ارز رسمی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ میزان حمایت از تولیدکنندگان، از وضعیت نسبی بهتری نسبت به سایر سیاست‌های ارزی برخوردار بوده است. به عبارتی سیاست ارزی مبنی بر تخصیص ارز دولتی به واردات محصولات کشاورزی، علیرغم انتظار نتایج متفاوتی را در هر سال نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۶ این اقدام سیاستی، بهبود وضعیت حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی را به همراه داشته است. در صورتی که در سال ۱۳۹۷ برقراری ارز ترجیحی، حمایت کل محصولات کشاورزی را با کاهش روبرو کرده است. ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۷ در شرایط برقراری نرخ ارز غیر رسمی، میزان حمایت از تولیدکنندگان منفی بوده و به عبارتی مالیات ضمنی اعمال شده بر تولیدکنندگان بخش کشاورزی ۱۷۷۶ هزار میلیارد ریال بوده است (جدول ۱). با اجرای سیاست ارز ترجیحی برای واردات محصولات کشاورزی این رقم به ۲۰۳۷ هزار میلیارد ریال افزایش یافته و مالیات بیشتری را بر تولیدکنندگان بخش تحمیل کرده است. در سال ۱۳۹۸ اثرات نسبی این سیاست مثبت ارزیابی شده و میزان حمایت بهبود یافته است. در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ در شرایط برقراری نرخ ارز رسمی (کاهش نرخ ارز)، برآیند سیاست‌های ارزی و بخشی، میزان حمایت از تولیدکنندگان کشاورزی را افزایش داده است.

مجموع نتایج در خصوص برآورد حمایت از تولیدکننده طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ نشان می‌دهد مجموع حمایت‌های صورت گرفته اعم از کلانی و بخشی اعمال مالیات ضمنی بر تولیدکننده بخش را در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ موجب شده است. بدیهی است تلفیق همزمان حمایت‌ها، سیاست‌های ارزی، شرایط تولیدی محصولات، شرایط بازار جهانی محصولات و ... در هر سال شرایط متفاوتی را رقم زده است. به عبارتی نظر بر اجزای شاخص حمایت از تولیدکنندگان شامل حمایت قیمتی و حمایت بودجه‌ای ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ میزان حمایت قیمتی منفی برآورد شده است. به عبارتی میزان حمایت بودجه‌ای تحقق یافته موفق به خنثی کردن اثرات منفی حمایت قیمتی نشده است. مجموع سیاست ارزی در کشور و از طرفی کنترل قیمت‌ها و

جلوگیری از افزایش قیمت‌ها در داخل منجر به بدتر شدن وضعیت تولیدکنندگان بخش کشاورزی کشور شده است (جدول ۳).

جدول ۳: حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی در شرایط تخصیص ارز ترجیحی (هزار میلیارد ریال)

سال			اجزای برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۳۶۸	-۲۱۵۰	۱۳۴۴	میزان حمایت قیمتی
۹۹	۱۱۳	۸۶	میزان حمایت بودجه‌ای

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تعمیم نتایج به درصد برآورد حمایت از تولیدکننده به عنوان شاخصی مناسب برای بررسی روندها و کاهش اثرات سایر متغیرهای موثر نشان می‌دهد مجموع حمایت‌ها از تولیدکنندگان بخش کشاورزی موجب شده است در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ سهم انتقال ارزش پولی از مصرف‌کنندگان و مالیات‌دهندگان از دریافتی ناخالص تولیدکنندگان بخش کشاورزی منفی باشد. به عبارت دیگر، قیمت‌های تولیدکننده در مقایسه با قیمت‌های مرجع مشابه در بازارهای بین‌المللی پایین‌تر بوده و تولیدکنندگان داخلی به طور ضمنی مشمول مالیات شده‌اند. بخشی از آن به اقدامات سیاستی، بخشی به ناکارآمدی در زنجیره بازاریابی، و تا حدودی به قیمت‌های حمایتی کمتر از قیمت بازار برای تعدادی از کالاها مربوط می‌شود. ناکارآمدی‌های ناشی از اقدامات سیاستی به هر دو مؤلفه مقررات داخلی و اقدامات سیاست تجاری مرتبط است. این درصد در سال ۱۳۹۶ مثبت برآورد شده و به عبارتی بهبود وضعیت تولیدکنندگان بخش کشاورزی را به لحاظ درآمد ناشی از فروش محصول در داخل نسبت به فروش محصول در بازار جهانی ارزیابی کرده است. در سال ۱۳۹۷ نیز رقمی برابر ۵۵- درصد دلالت بر کاهش درآمد نسبی کشاورزان در داخل نسبت به فروش به قیمت‌های جهانی دارد و پرداخت‌های بودجه‌ای در این خصوص در کاهش اثرات منفی بازار فروش محصول موثر واقع نشده است. در سال ۱۳۹۸ اثرات منفی حمایت‌های قیمتی کاهش یافته ولیکن کماکان شرایط به ضرر تولیدکنندگان بخش پیش رفته است (جدول ۴). البته لازم به یادآوری است که اعداد و

ارقام محاسباتی با فرض برقراری هزینه بازاری رسانی ۵ درصدی است که در عمل در حوزه محصولات کشاورزی رقم‌های متفاوتی را شاهد خواهد بود.

جدول ۴: حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی در شرایط تخصیص ارز ترجیحی (درصد)

سال			درصد برآورد حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۴/۸	-۵۵	۵۱	با فرض هزینه بازاری رسانی ۵ درصد
-۱/۷	-۴۸	۵۳	با فرض هزینه بازاری رسانی ۱۰ درصد

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان کشاورزی با توجه به محدودیت‌های آماری در حوزه مصرف محصولات فرض برابری عرضه با مصرف در خصوص تعدادی از محصولات لحاظ شده است. به عبارتی برای محصولات منتخب کشاورزی جزء حمایت قیمتی از مصرف‌کننده برای هر محصول محاسبه شده و سرجمع آن به عنوان جزء حمایت قیمتی مصرف‌کننده کشاورزی گزارش شده است. حاصل جمع جزء حمایت قیمتی با حمایت بودجه‌ای به عنوان شاخص حمایت از مصرف‌کنندگان ارایه شده است. شایان ذکر است حمایت بودجه‌ای از مصرف‌کننده آن بخشی از حمایت‌هایی است که در ردیف‌های اعتباری هزینه‌ای مربوط به بخش کشاورزی تخصیص و تحقق یافته است و مصرف‌کننده کشاورزی را مورد هدف قرار می‌دهد. در خصوص ردیف‌های اعتباری و بودجه‌ای خارج از بخش، اطلاعاتی در دسترس نبوده است.

بررسی نتایج محاسبات با سناریوهای ارزی متفاوت در سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد تداوم برقراری ارز رسمی و تثبیت نظام ارزی در سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ حمایت از مصرف‌کنندگان را منفی ارزیابی کرده است. سیاست‌های ارزی مختلف در هر سال نتایج متفاوتی را در برداشته است. ملاحظه می‌شود در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ سیاست تخصیص ارز ترجیحی به واردات محصولات کشاورزی به ضرر مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی عمل کرده است. در سال ۱۳۹۷ شرایط متفاوتی رقم خورده و برقراری سیاست تخصیص ارز دولتی حمایت از مصرف‌کنندگان کشاورزی را افزایش داده است.

جدول ۵: حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی با فرض هزینه بازاری سانی ۵ درصد (هزار میلیارد ریال)

سال			برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۱۸۷	-۷۹	-۲۱۵	در سطح نرخ ارز رسمی
۶۸	۱۱۱۲	-۲۸۰	در سطح نرخ ارز غیر رسمی
-۲۲۷	۱۲۵۰	-۶۸۵	در سطح نرخ ارز تلفیقی رسمی واردات و غیر رسمی صادرات

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج برآورد اجزای حمایت از مصرف‌کننده کشاورزی در جدول ۶ ارائه شده است. بررسی آماری نشان می‌دهد حمایت بودجه‌ای از مصرف‌کنندگان کشاورزی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۸ مصرف‌کنندگان کشاورزی شاهد کاهش حمایت بودجه‌ای دولت نسبت به سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ بوده‌اند. بنابراین حمایت‌های بودجه‌ای صورت گرفته در خنثی کردن اثرات منفی حمایت‌های قیمتی در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ کافی نبوده و اعمال مالیات ضمنی بر مصرف‌کنندگان این گروه از کالاهای تولیدی را در پی داشته است.

جدول ۶: حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی در شرایط تخصیص ارز ترجیحی (هزار میلیارد ریال)

سال			اجزای برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۲۳۷	۱۲۳۷	-۶۹۸	میزان حمایت قیمتی
۹۸۸	۱۱۳	۱۳	میزان حمایت بودجه‌ای

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در سال ۱۳۹۷ مجموع اقدامات سیاستی اعم از نظام ارزی و قیمت‌گذاری‌ها و شرایط بازار مصرف محصول مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی را از حمایت قیمتی مثبت و در نهایت شاخص حمایت از مصرف‌کننده مثبت (به مفهوم حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی) منتفع کرده است. در سال ۱۳۹۷ ملاحظه می‌شود ۹۸ درصد حمایت از مصرف‌کنندگان کشاورزی ناشی از حمایت قیمتی بوده است.

با احتساب ارزش مصرف محصولات کشاورزی و برآورد سهم حمایت‌ها از هزینه مصرفی مصرف‌کنندگان تحت عنوان درصد برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ در شرایط برقراری سیاست تخصیص ارز دولتی به ترتیب حدود ۲۰ و ۲۹ درصد هزینه‌های مصرفی مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی در قالب مالیات پنهان پرداخت شده است. در سال ۱۳۹۷ به میزان ۲۹ درصد از هزینه‌های مصرفی مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی از طریق انتقال‌های پولی از سوی تولیدکنندگان و مالیات‌دهندگان تامین شده است.

جدول ۷: حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی در شرایط تخصیص ارز ترجیحی (درصد)

سال			درصد برآورد حمایت از مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۲۹	۲۹	-۲۰	با فرض هزینه بازاریابی ۵ درصد
-۲۹	۱۶	-۲۲	با فرض هزینه بازاریابی ۱۰ درصد

مأخذ: یافته‌های تحقیق

کشورها از جمله ایران نیز فراتر از حمایت‌های محصولی، از بخش کشاورزی از طریق تأمین مالی خدمات عمومی که شرایط بهبود و توانمندسازی برای بخش کشاورزی را به وجود می‌آورد، حمایت می‌کنند و این قبیل حمایت‌های بودجه‌ای توسط شاخص برآورد حمایت از خدمات عمومی سنجیده می‌شود. پرداخت‌های خدمات عمومی کشاورزی به تصمیم‌ها و فعالیت‌های فردی کشاورزان یا مصرف‌کنندگان ارتباط ندارد. همچنین، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان به صورت فردی چیزی دریافت نمی‌کنند. در بخش کشاورزی ایران می‌توان به مواردی چون برنامه‌های توسعه زیرساخت‌ها و نظام‌های بهره‌برداری، برنامه توسعه و توانمندسازی تعاونی‌ها و تشکل‌ها، برنامه‌های ارتقاء ضریب مکانیزاسیون کشاورزی، برنامه‌های افزایش تولید، بهبود بهره‌وری آب در عرصه کشاورزی، برنامه به‌روزرسانی نقشه‌ها، داده‌ها و معیارهای فنی در حوزه کشاورزی و منابع طبیعی، برنامه‌های مرتبط با فصول پژوهش و تحقیق و برنامه‌های توسعه علوم کشاورزی اشاره کرد. بررسی آماری شاخص حمایت از خدمات عمومی در کشور شامل پرداخت‌های بودجه‌ای در قالب موافقت‌نامه‌های هزینه‌ای و تملکی (بر اساس ردیف‌های اعتباری گزارش شده مرتبط با بخش

کشاورزی) نشان می‌دهد حمایت از زیرساخت‌ها و سایر اقدامات مرتبط با بهبود وضعیت بخش کشاورزی طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ با روند افزایشی روبرو بوده است. ولیکن درصد افزایش این قبیل حمایت‌ها طی این سال‌ها روند نزولی را طی کرده است. بر این اساس ملاحظه می‌شود حمایت از خدمات عمومی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ از رشد ۲۹ درصدی برخوردار بوده است. در حالی که علیرغم شرایط سخت اقتصادی در سال ۱۳۹۸ این قبیل پرداخت‌ها نسبت به سال ۱۳۹۷ تنها از رشد ۹ درصدی بهره‌مند شده است. البته ذکر این نکته ضروری است بیش از مقادیر عددی این شاخص اجزا و ترکیب این شاخص بسیار اهمیت می‌یابد. همواره این سوال مطرح است که آیا پرداخت‌های بودجه‌ای این چینی بیشتر بر پرداخت‌هایی با رویکرد حمایت از زیرساخت‌ها و با هدف‌های بلندمدت استوار بوده است یا خیر.

جدول ۸: حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی (هزارمیلیارد ریال)

۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	برآورد حمایت از خدمات عمومی بخش کشاورزی
۱۵۳	۱۴۰	۱۰۹	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

به طور متوسط حمایت از خدمات عمومی در هر سال سهم متفاوتی از حمایت کل از بخش کشاورزی را به خود اختصاص می‌دهد. در سال ۱۳۹۶ ملاحظه می‌شود با تغییر سیاست ارزی و تخصیص ارز دولتی به واردات محصولات کشاورزی و تقویت حمایت از تولیدکننده سهم حمایت از خدمات عمومی برابر ۱۳ درصد است. در سال ۱۳۹۷، با توجه به منفی بودن کل حمایت این درصد منفی و برابر ۲۲ درصد است.

جدول ۹: حمایت از خدمات عمومی در شرایط تخصیص ارز ترجیحی (درصد)

سال			درصد برآورد حمایت از خدمات عمومی کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۴۵	-۲۲	۱۳	با فرض هزینه بازاریابی ۵ درصد
-۶۴	-۲۶	۱۲	با فرض هزینه بازاریابی ۱۰ درصد

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج برآوردهای اجزای حمایت کل و چالش‌های مرتبط با هر یک، در نهایت در حمایت کل از بخش کشاورزی تجلی می‌نماید. به نحوی که ملاحظه می‌شود در بین سال‌های مورد مطالعه برآورد حمایت کل از بخش کشاورزی برای سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ در شرایط برقراری ارز ترجیحی منفی بوده است. به عبارتی پرداخت‌های بودجه‌ای اعم از خدمات عمومی و اعتبارات پرداختی در حوزه تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان بخش کشاورزی توانسته است آثار منفی برآیند سیاست‌های حمایتی بخشی و کلانی در قالب حمایت‌های قیمتی را خنثی نماید.

نتایج برآورد حمایت کل بخش کشاورزی به شرح جدول ۱۰ نشان می‌دهد تغییر سیاست‌های ارزی در هر سال با توجه به سایر عوامل موثر شامل میزان تولید و مصرف محصولات کشاورزی، قیمت‌های داخلی، قیمت‌های جهانی، هزینه‌های مترتب بر تعدیل قیمت‌ها در سرزمین و غیره برآوردهای متفاوتی و به عبارتی تبعات متفاوتی را رقم زده است. به عنوان مثال در سال ۱۳۹۶ کل حمایت از بخش کشاورزی مثبت ارزیابی شده است. در حالی که در شرایط تخصیص ارز دولتی حمایت کل در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ منفی برآورد شده است. نتایج برآورد حمایت کل از بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۷ بر اعمال مالیات ضمنی برابر ۶۴۲ هزار میلیارد ریال دلالت دارد.

جدول ۱۰: حمایت کل از بخش کشاورزی با فرض هزینه بازاریابی ۵ درصد (هزار میلیارد ریال)

سال			برآورد حمایت کل از بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
۱۷۹	۱۷۱	۱۹۷	در سطح نرخ ارز رسمی
-۲۸۲	-۴۲۴	۳۵۹	در سطح نرخ ارز غیر رسمی
-۳۴۳	-۶۴۲	۸۵۴	در سطح نرخ ارز تلفیقی رسمی واردات و غیر رسمی صادرات

مأخذ: یافته‌های تحقیق

به عبارتی در سال ۱۳۹۶ تنها به میزان حدود ۵/۸ درصد از درآمد ملی در حمایت از بخش کشاورزی هزینه شده است. در سال ۱۳۹۷ با بدتر شدن وضعیت این درصد منفی و برابر ۳/۴ درصد شده است به مفهوم آن که حدود ۳/۴ درصد از درآمد ملی کشور، مالیات ضمنی بر بخش

کشاورزی اعمال شده است. در سال ۱۳۹۸ بخشی از این آثار منفی خنثی شده و در نهایت به میزان حدود ۱/۰۴ درصد درآمد ملی مالیات ضمنی بر بخش کشاورزی تحمیل شده است.

جدول ۱۱: حمایت از بخش کشاورزی در شرایط تخصیص ارز ترجیحی (درصد)

سال			درصد کل حمایت از بخش کشاورزی
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
-۱/۴	-۳/۴	۵/۸	با فرض هزینه بازاررسانی ۵ درصد
-۱/۰۱	-۲/۸	۶	با فرض هزینه بازاررسانی ۱۰ درصد

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بدیهی است فراتر از یافته‌های کمی، نتایج دیگری حاصل می‌شود که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اقدامات سیاستی از قبیل قیمت‌گذاری‌ها و هر سیاستی که قیمت‌های داخلی محصول را متاثر می‌سازد، تلفیق آن با سیاست‌های تجاری و ارزی کشور می‌تواند نتایج تحریف‌کننده‌ای را به همراه داشته باشد. به نحوی که رویکرد حمایت از بخش را با نتیجه اعمال مالیات‌های ضمنی مواجه سازد.

۵- جمع‌بندی و پیشنهادها

در این قسمت از جمع‌بندی از ذکر مجدد نتایج کمی که به تفصیل در بخش قبلی ارائه شد، صرف نظر شده است. لیکن ضمن توجه به نتایج کمی، توجه به موارد کلی به شرح زیر می‌تواند در تبیین چالش‌های پیش‌روی حمایت و رویکرد حمایتی در کشور موثر واقع شود.

- در فرآیند محاسبات شاخص‌های حمایتی مشخص شد عوامل و متغیرهای بسیاری در خروجی و برآورد شاخص‌های حمایتی دخیل است. طیف گسترده‌ای از متغیرها که خود شاید به نوعی تابع شرایط دیگری باشند. به مفهوم اینکه آثار مورد انتظار از اقدامات حمایتی تابع شرایط اقتصادی کلان، بخشی و محصولی متفاوت خواهد بود. به عنوان مثال ملاحظه می‌شود میزان تولید محصولات کشاورزی در برآورد میزان حمایت از تولیدکننده بخش کشاورزی بسیار موثر است. طبیعی است در خصوص محصولات

کشاورزی که تولید آن‌ها تابع شرایط محیطی است هر گونه عوامل محیطی پیش‌بینی نشده می‌تواند تولید را کاهش یا افزایش داده و شاخص حمایت از تولیدکننده را با تغییر مواجه سازد.

- بررسی‌ها نشان می‌دهد تمام برآوردهای حمایتی طی زمان دارای نوسان بوده و متغیر هستند. بر این اساس ملاحظه می‌شود ثبات یا تغییر اقدامات سیاستی هماهنگ با شرایط بازار داخلی و جهانی و سایر سیاست‌های کلان و بخشی صورت نگرفته است.
- بررسی‌ها نشان می‌دهد تغییر سیاست ارزی با هدف حمایت از جامعه مصرفی داخلی مبنی بر تخصیص ارز دولتی لزوماً به لحاظ میزان حمایت مثبت ارزیابی نشده و حتی در شرایطی مالیات ضمنی را بر تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان بخش اعمال کرده است.
- اقدامات سیاستی از قبیل قیمت‌گذاری‌ها و هر سیاستی که قیمت‌های داخلی محصول را متاثر می‌سازد و تلفیق آن با سیاست‌های تجاری و ارزی کشور می‌تواند نتایج تحریف‌کننده‌ای از انتظارات سیاست‌گذار را به همراه داشته باشد. به نحوی که رویکرد حمایت از بخش را با نتیجه اعمال مالیات‌های ضمنی مواجه سازد.

همچنین پیشنهاد می‌شود:

- برای ارزیابی اثر هر سیاست حمایتی، باید شاخص‌های حمایتی معرفی، محاسبه و با مقادیر مطلوب و مورد هدف مقایسه شوند. بنابراین توفیق در انجام ارزیابی‌های بدون خطا برای شناسایی نقاط قوت و ضعف و کارایی سیاست در هر سطحی اعم از بخشی، زیربخشی و محصولی، مستلزم داشتن یک پایه اطلاعاتی بهنگام و پویا است. بنابراین همان‌گونه که دولت‌مردان و دست‌اندرکاران به این باور رسیده‌اند و در سال‌های اخیر در این مسیر گام‌های موثری نیز -چون پیگیری و ایجاد رصدخانه کشاورزی ایران به منظور رصد، پایش و نظارت بر تولیدات کشاورزی از مزرعه تا سفره در سطح استانی و شهرستان- برداشته شده است، ضروری است این مهم بیش از پیش پیگیری شود. به

ویژه آنکه در دنیای امروز به لحاظ فنی و تکنولوژی، بستر شفاف‌سازی آماری و نشر اطلاعات به روز بسیار فراهم است.

- نتایج منفی در شاخص‌های حمایت از تولیدکننده، مصرف‌کننده و حمایت کل نشان می‌دهد ترکیب سیاست‌های حمایتی صورت گرفته و تلفیق آن با سیاست‌های کلان و متغیرهای برون‌زایی از قبیل قیمت‌های سرمرز موثر واقع نشده و گاهی با توجه به طیف وسیع ابزارهای حمایتی، می‌توان سیاست‌های جایگزین را در راستای افزایش سطح حمایت انتخاب کرد. اصرار ورزیدن به تداوم سیاست‌های باسابقه‌ای چون خرید تضمینی، تعیین قیمت‌های حمایتی و به نوعی قیمت‌های تثبیتی در این فرایند و تسری آن‌ها به دامنه وسیعی از محصولات کشاورزی قاعدتاً انجام حمایت‌های موثر و هدفمند را با مشکل مواجه می‌سازد.
- سیاست‌های قیمت‌گذاری تکلیفی و سرکوب‌کننده قیمت در سطح تولیدکننده قاعدتاً می‌تواند همزمان با افزایش قیمت‌های جهانی و تضعیف ارزش پول ملی، نگرانی‌های مضاعفی را برای حمایت از تولیدکنندگان داخلی به همراه آورد. در شرایط کنونی ایران و افزایش نرخ مبادله پول داخلی با پول خارجی رعایت شرط احتیاط در بکارگیری این قبیل سیاست‌ها ضروری است.
- بدیهی است محدودیت‌های بودجه‌ای باعث می‌شود ضمن آنکه حمایت‌های بودجه‌ای کاهش یابد تمایل به اخذ سیاست‌های تحریف‌کننده‌ای که در ظاهر بار مالی کمتری به دولت تحمیل می‌نماید افزایش یابد. پس به نظر می‌رسد به تدریج با حرکت از اعمال و اتخاذ سیاست‌های تحریف‌کننده چون قیمت تضمینی، قیمت تثبیتی، قیمت کف، به سمت و سوی پرداخت‌های بودجه‌ای و حمایتی به ویژه در حوزه زیرساخت‌ها می‌توان نتایج مطلوبی را تجربه کرد. به گونه‌ای که سیاست‌های ارزی و بخشی همسو و تقویت‌کننده یکدیگر بوده و برآیند آن، به ارتقای سطح حمایت از تولیدکننده و مصرف‌کننده کشاورزی انجامد.

References

- Anooshehpour, A., Kianirad, A., Borimnejad, V., & Gilanpour, O. (2015). Producer Support Estimate of Agricultural Sector in Iran. *Quarterly Journal of Agricultural Economics and Development*, **22**(88): 61-90. <https://doi.org/10.30490/aead.2015.58944>. (In Persian).
- Center for Progress and Development (2018). *Evaluation of Indicators of Support for the Iran Agricultural Sector in year 1395(2016)*. President of the Islamic Republic of Iran. (In Persian).
- Central Bank of Iran (2020). *Annual Report of Exchange Rate*, Electronic Transactions System (ETS), Available at <https://fxmarketrate.cbi.ir>. (In Persian).
- Chitga, M., Kandiero, T. & Ngwenya, P. (2008). [Agricultural Trade Policy Reform in South Africa](#). *Agrekon*, **47**(1): 76-101. Doi: 10.22004/ag.econ.5907.
- Demoustier, J.K. (2018, September). Measurement and Comparison of Agricultural Support across EU Member States: An Evaluation of Existing Indicators and Potential Ways Forward. *58th Annual Conference of German Association of Agricultural Economists (GEWISOLA)*, Kiel, Germany.
- Government Trading Corporation of Iran (2020). *Summary Report on Function of GTC*, Available at <https://gtc.ir>. (In Persian).
- Hosseini, S. (2013). *Examining and Evaluating the Effects and Consequences of Macro Policies and Sectoral Support of Iran Agricultural Sector*. Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture, Available at <https://ec.tccim.ir>. (In Persian).
- Kazempoor K., A., Hosseini, S. S., & Mehrparvar, H., E. (2023). The Role of Producer and Consumer Support Policies in the Marketing Margins of the Chicken Market in Iran. *Agricultural Economics*, **16**(4), 1-29. Doi: 10.22034/iaes.2022.541146.1882. (In Persian).
- Kianirad, A. (2007). Support Estimates for the Agricultural Sector of PSE (in countries). Under Development: Measurement Problems and Useful Approaches. *Economic and Agriculture Journal*, **2**(1):81-94. (In Persian).
- Lema, D. and Gallacher, M. (2015, August). Argentina Agricultural Policy: Economic Analysis and Impact Assessment Using the Producer Support Estimate (PSE) Approach, *29th International Conference on Agricultural Economists*, Milan, Italy.
- Mehrparvar, H.E., Rafiee, H., Shahnabati, N. & Arefpour, M. (2023). Zoning of Iranian Provinces Based on Support for Wheat Producers in Economic, Social and Cultural Development Programs. *Quarterly Journal of Agricultural Economics and Development*. Doi: 10.30490/aead.2023.355451.1367. (In Persian).

- Ministry of Agriculture (2020). *Annual Report of Crop Production Cost*, Planning and Economic Affairs Department, Statistics and Information Section (2018-2020), available at <https://amar.maj.ir>. (In Persian).
- Ministry of Agriculture (2020). *Agricultural Statistical Yearbook*, Planning and Economic Affairs Department, Statistics and Information Section (2018-2020), available at <https://amar.maj.ir>. (In Persian).
- Organization of Economic Cooperation and Development (2016). *OECD'S Producer Support Estimate and Related Indicators of Agricultural Support*, Available at <https://www.oecd.org>. (In Persian).
- Organization of Economic Cooperation and Development (2020). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2019*, Doi:10.1787/39bfe6f3-en, Available at <https://www.oecd.org>.
- Parliament Research Center (2020). *Laws and Regulations*, Available at <https://rc.majlis.ir>. (In Persian).
- Road Maintenance and Transportation Organization (2020). *Statistical Yearbook Ministry of Road and Urban Development*, Available at <https://rmtto.ir>. (In Persian).
- Statcal Center of Iran (2020). *Annual Report on Sales of Products and the Cost of Agricultural Services in Rural Areas of the Country*, Available at <https://www.amar.org>. (In Persian).
- Statcal Center of Iran (2020). *Annual Report on the Cost and Income of Urban and Rural Households*, Available at <https://www.amar.org>. (In Persian).
- Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture (2014). *Investigation of the Support System in the Agricultural Sector*, Available <https://ec.tccim.ir>. (In Persian).
- The Islamic Republic of Iran Customs Administration (2020). *Annual Report of Trade*, Available at <https://www.irica.gov.ir>. (In Persian).
- The Support Company of Livestock and Poultry in Iran (2020). *Annual Report of Prices of Livestock and Poultry Inputs*, Available at <https://www.iranslal.com>. (In Persian).
- Toossi, M. (2020). *Policies and Amounts of Overt and Hidden Supports of Food and Agricultural Sector in OECD Countries and Turkey Compared to Iran*. Agricultural Planning, Economic and Rural Development Research Institute (APERDRI), Tehran, Iran, Available at <https://www.agri-peri.ac.ir>. (In Persian).